

РЕЦЕНЗІЇ

<https://doi.org/10.33402/zuz.2024-20-164-169>

Ольга ГУЛЬ

кандидат історичних наук

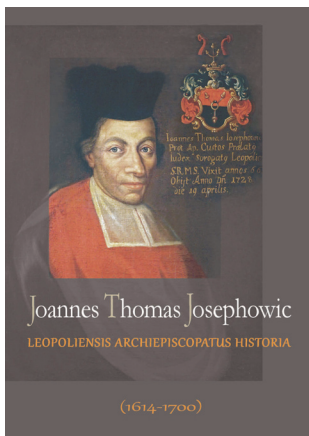
науковий співробітник відділу історії середніх віків

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0648-104X>

e-mail: olgagul7@gmail.com

[Рец. на кн.:] Юзефович Ян Томаш. Історія Львівського архієпископства (1614–1700) / упоряд.: М. Капраль, І. Клименко; пер. з латин. мови М. Капраль. Львів, 2023. 1036 с. (Львівські історичні праці; вип. 11)



«Історія Львівського архієпископства» («Leopolitensis archiepiscopatus historia») львівського каноніка Яна Томаша Юзефовича (Jan Tomasz Józefowicz) – це третя велика праця з історії Львова та регіону, створена в ранньомодерний час. Інші два наративні опрацювання з XVII ст. – «Топографія міста Львова» («Topographia civitatis Leopolitanae») Яна Алембека (Jan Alembek) (Rachław, 1930) та «Потрійний Львів» («Leopolis triplex») Бартоломея Зиморовича (Bartłomiej Zimorowicz) (Zimorowicz, 1899; Зиморович, 2002) вже дочекалися критичних видань українською та польською мовами. Натомість хроніка Я. Т. Юзефовича дотепер залишилася неопублікованою у повному обсязі. Польськомовне видання Марціна Півовського (Marcin Piwocki)

(Józefowicz, 1854) охоплює виклад подій лише від 1634 р. до 1690 р.; у ньому пропущені цілі абзаци, до того ж історики мали значні застереження щодо правильності перекладу історичних термінів. Надважливе завдання опублікувати повний текст хроніки та її переклад українською мовою поставив перед собою відомий дослідник історії ранньомодерного Львова, проф. Мирон Капраль. До слова, він є автором не лише історичних монографій з етносоціальної історії Львова, а й таких вагомих археографічних публікацій, як: «Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.» (Капраль, 1998); «Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст.» (Капраль, 2000); «Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій» (Капраль, 2007). Дослідження підготоване до друку у співавторстві із працівницею Мюнхенського університету д-р Іриною Клименко.

Текст хроніки подано за латиномовним автографом Я. Т. Юзефовича, що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у м. Львів, куди,

очевидно, потрапив після Другої світової війни з архіву Римо-католицької капітули. Упорядники передали текст пам'ятки якнайближче до оригіналу, а також відтворили авторські підкреслення та перекреслення окремих слів, фраз або абзаців, внесені впродовж його багатолітньої роботи над хронікою. Авторське датування по днях тижня за церковним календарем уточнене сучасним літочисленням, узятим у квадратні дужки. Ян-Томаш Юзефович власноручно пронумерував рукопис і користувався цією пагінацією, коли робив внутрішнє посилання на сторінки манускрипту, тому для зручності пошуку у праці упорядники ввели подвійну нумерацію – авторську й архівну. На кожному розвороті книжки паралельно подано латинський оригінал на парній сторінці та український переклад на непарній. Як зазначено у вступі, це зроблено задля візуальної комфортності користування обома текстами, а також із дидактичною метою – для легшого опанування ранньомодерної історичної термінології латинською мовою.

У післямові упорядники детально відтворили основні факти з біографії Я. Т. Юзефовича. Зокрема, зауважили, що міф про вірменське походження львівського каноніка виник серед істориків ще у XIX ст. У 1844 р. перший біограф хроніста Олександр Батовський (Aleksander Batowski) висловив міркування, що він народився «у вірменському обряді», але жодних аргументів на підтвердження цієї гіпотези не навів. Історик-аматор вірменського походження Садок Баронч (Sadok Barącz) у книзі життєписів відомих вірмен давньої Речі Посполитої (1856) подав біограму каноніка як представника львівського вірменського середовища, при цьому зазначив, що родина Юзефовича походила від Шимона Тумановича (Томановича), мешканця Львова середини XVI ст. Садок Баронч безпідставно поєднав родинними зв'язками багато відомих львівських родин. Очевидно, аргументом для нього було спостереження, що, відповідно до давнього вірменського звичаю, нащадки брали назву від імені батька, і так називалися, наприклад: Шимоновичем, Анджейовичем чи Юзефовичем, але, як довели подальші дослідження, такий простий метод виявився недієвим для низки представників львівської еліти.

Ясність у це питання внесла публікація реєстрів прийняття до міського права Львова. З'ясувалося, що Юзефовичі були поляками, які взяли прізвище від Юзефа, слуги львівського старости Петра Бажі (Piotr Barzi). Син львів'ян Юзефа та його дружини Анни Гаспар (Каспар) Юзефович (Anna Gaspar (Kaspar) Józefowicz) прийняв міське право Львова 23 січня 1593 р. (Janeczek, 2005). Відомо, що впродовж життя він володів аптекою, кам'яницею на площі Ринок та городом на Краківському передмісті навпроти костелу Святої Анни. У двох шлюбах Ян Томаш Юзефович мав п'ятеро дітей – із Сюзанною Уліянянкою (Zuzanna Ulianianka): Каспара (Kaspar), Катажину (Katarzyna), Яна (Jan), а із Софією Шольцівною (Zofia Scholcówna): Якуба Томаша (Jakub Tomasz) і Станіслава (Stanisław). До його сім'ї належав і пасерб Миколай (Mikołaj) (син першої дружини Сюзанни від першого шлюбу), якому теж надано прізвище Юзефович. Шлюб із представницею львівської патриціанської родини Шольців дозволив Каспарові увійти до вузького грона міської еліти. Невдовзі, у 1620–1630 рр., двоє Юзефовичів – Каспар і Миколай – були обрані до Колегії «40 мужів». Пасерб та прийомний син Каспара Миколай успадкував фах аптекаря, він, власне, і був дідом львівського історика й каноніка Яна Томаша Юзефовича. На початку Хмельниччини, під час облоги Львова, він брав участь в обороні Львова від козацько-татарських військ, про що згодом описав у хроніці його внук.

У шлюбі з Катажиною Фаєрбах (Katarzyna Faurbach) Миколай мав двох синів: Станіслава (Stanisław Józefowicz) та Якуба Олександра (Jakub Aleksander) (згодом входив до складу міської ради). Батько Яна Томаша – Станіслав – був молодшим сином, і саме до нього перейшло володіння Шимоновичівською кам'яницею на площі Ринок. Упродовж 1657–1661 рр. його обирали до Колегії «40 мужів», а в 1661–1664 рр. був лавником. Його обраницею стала представниця паплиціанського роду італійського походження Тереза делла Ріппа Убальдіні (Teresa della Ripa Ubaldini). Після смерті його дружини Станіслав Юзефович одружився вдруге з Кристиною Шимоновичівною (Christina Szymonowiczówna) – представницею іншого знатного львівського роду. Саме в цьому шлюбі з'явилося четверо дітей: старший син Станіслав, молодший Якуб Томаш, доньки Анна і Софія. Сімейним життям Юзефович тішився недовго – 1664 р. він загинув біля містечка Ставище, де відбувався бій між польським військом і козаками, туди він поїхав на виклик руського воєводи Стефана Чарнецького (Stefan Czarniecki), бо займався постачанням сукна для польського війська.

Старший брат історика Станіслав обрав світську професію – став членом Колегії «40 мужів», а згодом лавником, Ян Томаш обрав духовну кар'єру – спершу навчався у школі при латинській катедрі, Єзуїтському колегіумі, Краківській академії, згодом, після захисту докторату, висвятився і став каноніком й певний час виконував функції пароха у с. Мильчиці, що неподалік Перемишля.

«Історія Львівського архієпископства» Яна Томаша Юзефовича, з одного боку, є продовженням історії Львова Бартоломея Зиморовича, який завершив виклад подій на 1633 р., а з іншого – хронологічно продовжує дослідження ще одного львівського каноніка Якуба Скробішевського (Jakub Skrobiszewski), який видав життєписи львівських римо-католицьких архієпископів до початку XVII ст. (Skrobiszevius, 1628). Отже, Ян Томаш Юзефович продовжив опрацювання своїх попередників, розпочавши з 1614 р., а саме з періоду сходження на Львівський архієпископський престол Яна Анджея Прухніцького (Jan Andrzej Pruchnicki). Завершується праця 1700 р., будучи при цьому не закінченою.

Ідею написання історії Львівської латинської архідієцезії подав Яну Томашу Юзефовичу Львівський архієпископ Костянтин Юзеф Зелінський (Konstanty Józef Zieliński), який здобув освіту в різних європейських університетах і мав непересічний світогляд. Канонік отримав доступ до капітульних книг і консисторських актів, користувався також друкowanymi хроніками й агіографічними життєписами. Над своїм твором, що в підсумку налічував 836 рукописних сторінок, автор працював із декількома перервами понад два десятиліття, орієнтовно від 1703 р. до 1725 р.

Перед тим, як розпочати написання великої історії Львівського архієпископства, Я. Т. Юзефович 1702 р. опублікував агіографічну працю історичного спрямування про св. Яна з Дуклі – «Krótkie zebranie życia wielbego Jana z Dukli». Варта уваги й хроніка 1704 р. Коли Львів захопили шведські війська, Я. Т. Юзефович залишався в оточеному місті й детально фіксував у щоденнику всі трагічні події цього непростого періоду. Ця праця дочекалася своєї публікації польським дослідником літератури Пьотром Бореком (Piotr Borek) під назвою «Lwów utrapiony in anno 1704» (Józefowicz, 2003).

Попри першочергове завдання розповісти історію Львівської архідієцезії, Я. Т. Юзефович чимало місця у хроніці відводить подіям, які відбуваються на території Руського воєводства та в інших регіонах Речі Посполитої. Автор часто нотував і свої критичні міркування щодо окремих подій. На відміну від багатьох тогочасних

авторів, він досить об'єктивно висвітлював причини Хмельниччини¹. Утім, такий критичний підхід не вберіг хроніста від відверто антисемітських висловлювань, певної агресивності щодо православного та загалом некаатолицького населення.

Якщо основними джерелами для церковної історії були капітульні та консис-торські акти, то для історії Львова – раєцькі книги, з яких він брав інформацію про найважливіші події в житті міста та регіону, зокрема про військові напади й облоги, пожежі та природні катаклізми, а також приїзди до міста королів чи можновладців. Саме в міських книгах історик віднайшов опис облоги Львова козацькими і татарськими військами 1655 р. Самуїла Кушевича (Samuel Kuszewicz).

Помітне місце в роботі Я. Т. Юзефовича посідають також усні свідчення: його особисті, рідних, старших колег по капітулі, знайомих – усіх, хто був гідним довіри. Цим його праця кардинально відрізняється від інших хронік ранньомодерного Львова (Я. Алембека, Б. Зиморовича). Цікаво, що найдостовірнішими автор вважав спогади старших людей, а менш правдивими йому видавалися розповіді представників некаатолицьких віровизнань.

Загалом, усні джерела у творі можна поділити на декілька умовних груп: свідчення родини (мати, дядько й інші родичі); спогади релігійного оточення (каноніки, черниці); спогади світського оточення (руський воєвода, львівські райці, бургграфій Низького замку); особисті спогади автора (про облогу Львова 1672 р., напад на місто 1695 р.); народні перекази (оповіді про козаків-характерників). Від родичів він дізнався про споріднення його родини зі славетними львівськими родами Шимоновичів та Массарі, представники яких урядували містом ще у XVI ст. Від старших членів капітули молодий канонік почув згадки про облогу Львова козаками 1648 р., а також про різні думки святих, наприклад Яна з Дуклі. Спогади духовних осіб з оточення львівського каноніка не завжди позитивно представляли Римо-Католицьку Церкву та її ієрархів. У 1640 р. Я. Т. Юзефович описує конфлікт Станіслава Гроховського (Stanisław Grochowski) з орденом отців домініканців щодо опіки над шпиталем Святого Лазаря. Домініканці воліли мати світських провізорів, яких обирало би братство Вервиці зі звільненням від візитації та юрисдикції місцевого ординарія, а місцевий архієпископ прагнув здобути контроль над шпиталем, проводячи візитації та отримуючи звіти про шпитальні видатки і прибутки, які мав погоджувати цей архієрей. Розповідаючи про останній у XVII ст. напад татар на Львів у 1695 р., він цілком справедливо звинувачував руського Воєводу та Великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського (Stanisław Jabłonowski) в неналежній організації оборони, хоча сам напад був успішно відбитий.

Згадок, які записав автор із народних переказів, у хроніці небагато, а найцікавіші з них стосувалися розповідей про причини козацького повстання Богдана Хмельницького. Ян Томаш Юзефович стверджував, що, перебуваючи на східноукраїнських

¹ Так він охарактеризував козаків і описав причини козацьких виступів: «На такі сили щасливо довгий час опиралося Польське королівство разом зі своїми краями, успішно провадило війни із зовнішніми ворогами без витрат коштів, славетно перемагаючи. Аж поки шляхта не почала пишатися сприятливими обставинами, підносячи свою зарозумілість, оцінюючи себе вищою від людей, вважаючи інших за селян, козаків – за зле, плебейське, розбійницьке селянське плем'я. Для збільшення своїх чиншів та прибутків вона обтяжувала їх вигаданими кримінальними переслідуваннями, грошовими покараннями, утискаючи з незмірною зухвалістю».

землях, він дізнався від «старших людей» про оренду євреями православних храмів – нібито євреї зачиняли двері церков, забираючи ключі від них у священників, поки ті не заплачуть податки. Цей сюжет про міфічні єврейські зловживання був вигідний і польським, і пізніше козацьким літописцям, які шукали винуватців «релігійної війни», як її називав Я. Т. Юзефович, що розгорнулася одночасно з повстанням Б. Хмельницького. Вартими уваги є й згадки про козаків-характерників. Згідно з даними автора, 1655 р. у день похорону полковника Івана Золотаренка в Корсуні спалахнула надзвичайно сильна пожежа, що звичайним козакам навіть характерники не допомогли. Наведені приклади використання усної історії показують, що історична свідомість львівського каноніка була наскрізь просякнута релігійним містицизмом, вірою у відплату за вчинене в земному житті зло.

Ян Томаш Юзефович походив із знатної родини, оточення львівського патриціату справило на нього вагомий вплив. Очевидно, він із дитинства слухав розповіді про надзвичайні події в історії міста, учасниками яких були його батько, дядьки чи дідусі. Він сам також брав участь у важливих подіях в історії міста, про які згодом писав на сторінках своєї хроніки. Зокрема, 1697 р. відбув поїздку до Самбора, де перебувало військо конфедератів, що не хотіло підпорядковуватися королівській владі. Канонік мав зустрітися з керівництвом шляхетської опозиції і повідомити про численні шкоди, завдані їхніми військовими маєткам капітули і селян. У 1704 р., коли Львів захопили шведські війська, Я. Т. Юзефович залишився в оточеному місті й детально фіксував у щоденнику всі трагічні події цього непростого для міщан періоду. У 1707 р. він разом з іншим Львівським каноніком Богуславом Куцинським (Bogusław Kucyński), був учасником делегації до Жовкви, де тоді перебував московський цар Петро I (Пётр I), щоби клопотати про звільнення з полону Львівського архієпископа Константина Зелінського. Історія Львова була для Я. Т. Юзефовича історією його життя та життя його родини, якою він прагнув поділитися.

Автор також інтерпретував події у контексті Божого правління: у його розумінні земний порядок відповідав вищому плану, Бог керував як перебігом історії, так і людськими вчинками. Зокрема, так він описував початок 1648 р.: «Цей 1648 рік позначений чорною долею або пролитою кров'ю, давши для всього світу свідчення, яким плитким та крихким є людське щастя та якою слабкою й безсилою проти гніву небес є влада королів». На його похвали заслужили католицький архієпископ та пересічні духовні, а також військові, зокрема міщани, що захищали своє місто зі зброєю в руках.

Отже, «Історія Львівського архієпископства» львівського каноніка Я. Т. Юзефовича – важливе джерело для розуміння подій і особливостей релігійного й культурного життя у ранньомодерному Львові та Центрально-Східній Європі загалом. Його праця вражає глибиною опрацювання зокрема багатством джерел. Автор детально аналізує не лише церковні події, а й соціокультурний контекст того часу, розкриваючи складні взаємини між духовенством, шляхтою та міським населенням. Твір показує погляд на історію міста з боку католицького міщанина, тому він буде цікавим також і для дослідників духовної культури та ментальності ранньомодерного часу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Зіморович, Б. (2002). *Потрійний Львів. Leopoldis Triplex* (Н. Царьова, пер. з лат.). Львів.
- Капраль, М. (упоряд.). (1998). *Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.: зб. док.* Львів.
- Капраль, М. (упоряд.). (2000). *Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст.: зб. док.* Львів.
- Капраль, М. (упоряд.). (2007). *Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій: зб. док.* Львів.
- Janeczek, A. (wyd.). (2005). *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783, 1, 2.* Poznań; Warszawa.
- Józefowicz, J. T. (1854). *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej* (M. Piwocki, przeł. z łaciń.). Lwów.
- Józefowicz, J. T. (2003). *Lwów utrapiony in anno 1704 albo Dyjaryjusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704.* Kraków.
- Rachwał, S. (1930). *Jan Alnpek i jego «Opis miasta Lwowa» z początku XVII wieku.* Lwów.
- Skrobissevius, I. (1628). *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium.* Leopoli.
- Zimorowicz, J. B. (1899). *Leopoldis triplex.* Leopoli.

REFERENCES

- Zimorovych, B. (2002). *Potriinyi Lviv. Leopoldis Triplex* (N. Tsarova, Trans.). Lviv (in Ukrainian).
- Kapral, M. (Comp.). (1998). *Pryvilei mista Lvova XIV–XVIII st.: zb. dok.* Lviv (in Ukrainian).
- Kapral, M. (Comp.). (2000). *Pryvilei natsionalnykh hromad mista Lvova XIV–XVIII ist.: zb. dok.* Lviv (in Ukrainian).
- Kapral, M. (Comp.). (2007). *Ekonomichni pryvilei mista Lvova XV–XVIII st.: pryvilei ta statuty remisnychkykh tsekhiv i kupetskykh korporatsii: zb. dok.* Lviv (in Ukrainian).
- Janeczek, A. (wyd.). (2005). *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783, 1, 2.* Poznań; Warszawa (in Polish).
- Józefowicz, J. T. (1854). *Kronika miasta Lwowa od roku 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej* (M. Piwocki, przeł. z łaciń.). Lwów (in Polish).
- Józefowicz, J. T. (2003). *Lwów utrapiony in anno 1704 albo Dyjaryjusz wziętego Lwowa przez króla szwedzkiego Karola XII die 6 mensis Septembris anno 1704.* Kraków (in Polish).
- Rachwał, S. (1930). *Jan Alnpek i jego «Opis miasta Lwowa» z początku XVII wieku.* Lwów (in Polish).
- Skrobissevius, I. (1628). *Vitae archiepiscoporum Haliciensium et Leopoliensium.* Leopoli (in Latin).
- Zimorowicz, J. B. (1899). *Leopoldis triplex.* Leopoli (in Polish).